

Otázky kategoriálního a pojmového vybavení marxistické vědy zkoumající společenské vědomí nejsou zatím stále dostatečně vyjasněny. To svědčí na jedné straně o složitosti samotného předmětu zkoumání, o jeho dynamickém a rozporném pohybu, na druhé straně však i o tom, že společenská věda zatím dostatečně nepronikla k hlubinným souvislostem této problematiky.

Nejasnosti přetrvávají zejména ve vymezování kategorie „běžné vědomí“. Jeho chápání je ovlivněno převahou gnozeologického přístupu, kde se běžné vědomí chápe většinou jako nižší rovina vědomí, jako kontrapozice teoretického vědomí. Použití tohoto přístupu, jež spočívá v abstraktním uvažování o různých typech, formách, druzích atd. společenského vědomí bez reálného nositele má své určité přednosti. Jednostranně gnozeologický přístup je však nedostatečný vždy tehdy, má-li věda vypovídat o stavu vědomí, jeho rozpornosti a dynamice reálných sociálních subjektů. V této situaci dochází nutně k reinterpetaci základních pojmů a s tím také zákonitě ke sporům a diskusím. Stanovisko k vymezení pojmu „běžné vědomí“, k němuž jsme dospěli při řešení úkolu *Stav společenského vědomí tříd a sociálních skupin* v minulé pětiletce, bylo prezentováno v odborném tisku [Zich 1986]. Běžné vědomí chápeme jako vědomí reálných sociálních subjektů, tedy jako reálné, právě existující vědomí. Proto bylo pro toto označení rovněž použito slovo „aktuální“. V další naší činnosti jsme pak usilovali o definování obecných vlastností tohoto vědomí (rozpornost, praktičnost, kompetentnost atd.) a pomocí poznání jejich stavu pak bylo charakterizováno vědomí (respektive jeho stav) tříd a některých sociálních skupin. Jak ukazují některé reakce na tuto stať i další práce o společenském vědomí, není toto vymezení „běžného vědomí“ jednoznačně přijímáno. V souvislosti s dalšími výzkumnými úkoly pokládám proto za nezbytné znovu se k této tematice vyjádřit. Nejde přitom o obhajobu vysloveného názoru za každou cenu. Smysl diskuse je třeba vidět v tom, co přináší pro poznání a jeho praktické využití. Užitečnost diskuse o běžném vědomí vidím v tom, že znovu nastoluje otázku komplexní povahy společenského vědomí sociálních subjektů a je tak určitou protiváhou poněkud stereotypních a akademických úvah o různých formách a stránkách apod. vědomí, které již nejsou příliš teoreticky přínosné ani prakticky funkční.

V zajímavé a podnětné stati o společenském vědomí se k problému užitečnosti jiného chápání pojmu „běžné vědomí“ vyjadřuje K. Kára. Uvádí, že ztotožnění běžného a reálného vědomí je rozporné, neboť se tím komplikuje dosavadní chápání pojmu „běžné vědomí“. Píše: „Uvážíme-li, že v současné době je obsah pojmu „běžné vědomí“ nedorozuměn a má diskusní povahu, může Zichovo užívání termínu běžné vědomí pro reálné vědomí přispět k prohloubení nejasností spojených s řešením problematiky“ [Kára 1987 : 11]. Připomínám jen, že samo chápání běžného vědomí ve vztahu k reálnému vědomí společnosti může být rovněž chápáno jako námět do diskuse.

Koncepce, v níž se běžné vědomí neztotožňuje s empirickým vědomím, ale přesto se chápe jako určitá kontrapozice teoretického vědomí, je v literatuře dosti běžná [Medveděv 1983 : 89]. Pojmy empirické a běžné vědomí se plně nekryjí. Pojem běžné vědomí je širší než pojem empirické vědomí. Autoři Čápová, Hrzal sem například zařazují veškerou duchovní činnost lidí, která

nemá povahu vědeckého poznání a tvoří složku profesionální umělecké tvorby [Čáповá—Hrzal 1986]. Empirické a běžné vědomí jsou dva druhy či úrovně nižší roviny společenského vědomí, empirické vědomí je součástí běžného vědomí. „Ve struktuře společenského vědomí stojí teoretické vědomí v dialektickém protikladu k empirickému vědomí a s jistou dávkou nepřesnosti lze říci, že tvoří protipól běžného vědomí“ [Kára 1987 : 8]. Jsou tedy fakticky rozlišovány tři roviny společenského vědomí; empirická, běžná, teoretická.

Všimněme si však, že až dosud se většinou uvažuje bez konkretizace nositele společenského vědomí. Uvažuje se o různých rovinách společenského vědomí, přičemž se abstrahuje nejen od nositele, ale i od dalších aspektů společenského vědomí. Není pochyb o tom, že toto abstrahování má smysl i praktický účel, avšak i v této poloze zůstává abstrakcí, tedy neúplným, aspektovým, dílčím vyjádřením komplexní povahy společenského vědomí. Správně proto uvádí Medveděv, že hranice mezi běžným a vědeckým vědomím je proměnlivá, pohyblivá, závislá na úrovni rozvoje společnosti a osobnosti [Medveděv 1983 : 90].

Vydeme-li z rozlišení úrovně společenského vědomí, jak je nabízí uvedená literatura, musíme samozřejmě konstatovat, že ve skutečnosti neexistují sociální subjekty, které by se vyznačovaly jen empirickým, či jen teoretickým, či jen běžným vědomím (v uváděném pojetí).

Skutečností totiž je, že vědomí existuje jen ve spojení s lidskými individui. Vědomí je produkt vývoje, vlastnost a funkce lidského mozku. Tím je spojeno s lidskými individui, mimo mozky individui neexistuje žádné vědomí [Arnold 1986]. Mluvíme-li tedy o teoretickém vědomí či o jiném vědomí, nemůžeme je oddělovat od reálného nositele, tj. koneckonců od individua. Úvahy rozlišující tak vehementně různé roviny společenského vědomí se zde dopouštějí nezodůvodněné abstrakce od nositele, což je zavádí nejen k abstraktním úvahám o obsahu teoretického, ideálního vědomí, ale také k tomu, že za vědomí implicitně považují i produkty činnosti lidí, tj. v tomto případě ideje, teorie, koncepce fixované mimo lidský mozek, v knihách, časopisech či v jiných médiích.

Jiná otázka ovšem je, že existují individua (popřípadě skupiny) jež se vyznačují tím, že jsou nositeli určitého teoretického vědomí (určité teorie), a to hlavně proto, že se podílejí — v důsledku dělby práce — na jeho tvorbě, nebo si je osvojili jako určitou teorii jiným způsobem. Ani tito nositelé však se, jak je zřejmé, nevyznačují tím, že jejich vědomí je tvořeno jen tímto teoretickým (vědeckým) vědomím. Jako reálné sociální subjekty v souladu se svým historickým vývojem musí v konkrétní předmětné činnosti svého života řešit nejen teoretické, ale i praktické otázky, vykonávat všechny podstatné životní aktivity, jež formují vědomí. Není výjimečné, že i nositelé vědeckého (teoretického) vědomí v určité oblasti jsou v jiných oblastech vědomí na úrovni mnohem nižší, snad i empirické. (Vezměme v úvahu např. kapacitní možnosti individuálního, a tedy i společenského vědomí příslušné společnosti.) Nepopírám smysl teoretické práce a rozlišování společenského vědomí na empirické a teoretické a zkoumání jejich dialektického vztahu. Tím méně smysl teoretické práce vůbec. Upozorňuji pouze na to, že jde o abstrakce a že při přehlédnutí této skutečnosti se uvažování dostává často do spekulativních poloh. Zejména pak při zkoumání reálných sociálních subjektů se nelze soustředit jen na empirické či teoretické vědomí, neboť v realitě jsou obě složky promíchány, prostoupeny v závislosti na mnoha okolnostech reálných společenských procesů (všech pracovních, výchovných, řídicích atd.) v nichž tyto subjekty participují a participovaly. Právě to, co takto konkrétně historicky vzniklo v hlavách lidí, co reálně existuje jako průnik empirických praktických poznatků s teoretickými, jež jsou získávány například výchovou, informací, propagan-

dou apod., co je znovu a znovu rozvíjeno, reprodukováno, obohacováno, deformováno atd., to nazývám „běžným vědomím lidí“.

Nepokládám za zdůvodněné v současných podmínkách společenské praxe, rozvoje vědy, metod výchovy, socializace, propagandy a informace při poznávání stavu vědomí sociálních subjektů ostře rozlišovat mezi empirickým a teoretickým vědomím. Běžné vědomí se neformuje jen jako bezprostřední odraz přírodních a sociálních podmínek jejich existence, ale jako odraz, který se uskutečňuje na bázi do určitého stupně osvojené teorie. Omezenost běžného vědomí není dána jen povahou empirických zdrojů, bezprostřední praxe, ale také nedostatečným zvládnutím, osvojením teoretického poznání, jež je v dané etapě již k dispozici. Právě na tom, jak hluboce a komplexně je zvládnuta dosažená úroveň vědeckého poznání (vědecká teorie), závisí rozhodujícím způsobem úroveň běžného vědomí lidí. Výstižnější je tedy mluvit o úrovni běžného vědomí (v závislosti na empirických či teoretických zdrojích) než o empirickém a teoretickém vědomí zvlášť. Nehledě na to, že bychom při vědeckém zkoumání vědomí sociálních subjektů měli věnovat pozornost nejen jeho obsahu, ale také jeho aktivní stránce, tj. způsobu myšlení lidí, tomu jak explikují určité životní události, jaké z nich vyvozují závěry pro praktické postoje a jednání. U konkrétních sociálních subjektů je pak úroveň běžného vědomí závislá na mnoha, zejména společenských okolnostech.

Z této pozice přistupuje k vymezení pojmu běžné vědomí J. Heller, který dochází rovněž k závěru, že problémy a nejasnosti týkající se vymezení běžného vědomí plynou ze zdůrazňování gnozeologického přístupu a nedocení sociologického reflektování sociální struktury společnosti. Správně postihuje specifiku tohoto přístupu.

To znamená, je-li strukturováno materiální bytí společnosti, nemůže se tato struktura nepromítnout v sociálních vztazích, ve struktuře aktivit sociálních tříd a skupin a jejich vědomí. Upozorňuji na význam slova „promítnout“, který neznamena v tomto případě nějaký bezprostřední odraz, přímý „obtisk“, tím spíše ne v rovině vědomí. Stav vědomí, tj. reálný stav, nebo v rámci navrhovaného chápání „běžné vědomí“, je produktem velmi složitým, v němž základní determinanty materiálního bytí se projevují jako mnohonásobně zprostředkované. Tyto procesy zprostředkování jsou vlastním předmětem sociologického výzkumu. J. Heller založil svoji úvahu na rozboru povahy materiálních vztahů mezi lidmi. Materiální vztahy dělí na „sociálně ekonomické“ a „technicko-ekonomické“. Na bázi sociálně ekonomických (výrobně vlastnických) vztahů se ve společenských procesech formuje třídní struktura, zatímco na bázi technicko-ekonomických vztahů se vytváří profesní struktura. Z rozdílů těchto vztahů a struktur pak autor vyvozuje obsah a povahu běžného vědomí. Je to ta stránka vědomí pracujících mas, která není reflexí podstatných sociálně ekonomických charakteristik a zájmů těchto mas, ale vytváří se v určitém okruhu praktických každodenních aktivit souvisejících s výkonem profesní funkce, se zabezpečením obživy a potřeb individua a rodiny [Heller 1988]. Tento přístup je nesporně zajímavý, nevysvětluje však celý složitý proces vzniku běžného vědomí ani procesy diferenciací a fungování společenského vědomí. Navíc není dostatečně jasné, z jakých praktických každodenních aktivit vzniká běžné vědomí. Do těchto aktivit mohou přece patřit nejen profesní, ale i společensko-politické aktivity, čímž se rozsah vstupu do vědomí i jeho odraz nutně rozšiřují. Je třeba zejména více docenit vazbu mezi sociálně profesní a třídní diferenciací ve společnosti s ohledem na komplexní povahu vědomí. Obtíže v rozlišování sociálně ekonomické a profesní struktury vyjadřují stav společenské reality, v němž obě struktury nevystupují tak ostře, jak se to snaží někdy dokazovat teorie. Je jistě nesprávné

nahrazovat třídní strukturaci profesní strukturaci, avšak je také nesprávné je zcela oddělovat, tím spíše, že zde existuje poměrně těsná korelace. Sám vztah mezi sociálně ekonomickým a profesním postavením je jedním z oněch zprostředkujících momentů, jenž se odráží v nejednoznačnosti běžného vědomí. Zde se autor vlastně dopouští nového „gnoseologismu“, jemuž se programově snaží vyhnout. Dva typy společenské struktury, jež konkrétní individua reflektují prostřednictvím komplexů aktivit, je možno odlišit — jak správně autor uvádí — jen v abstrakci, což je třeba docenit. Přílišný důraz na odlišení obou struktur neumožňuje autorovi postřehnout význam konkrétně historického aspektu problému. Uvádí, že historicko-geneticky nejdříve vzniklo profesní vědomí, následně to, co nazývá trade-unionistické a pak teprve třídní a politické vědomí, což správně odráží vývoj a revoluční aktivity třídy.

Jak je tomu však dnes? Ontogeneze vědomí lidí probíhá vždy v konkrétních podmínkách. Jak tedy vzniká vědomí našich současníků? Naše současná společenská situace je zcela rozdílná od historické cesty vzniku politického vědomí a ideologie dělnické třídy. Například právě už tím, že tato ideologie zde existuje, je zde přítomno vědomí organizované avantgardy, ideologie je fixována v různých hmotných produktech a ve vědomí reálně působí. Je osvojována v účasti ve společensko-politickém životě i v záměrných politickovýchovných procesech apod. Historickogenetický pohled je pro poznání stavu vědomí současníků důležitý, ale nepostačuje k jeho vysvětlení ani k poznání mechanismů vzniku běžného vědomí současných lidí. Náš současník asi vyhraněně nerozlišuje (nebo nevime nakolik rozlišuje) svoje profesní a třídní vědomí. Sociologický přístup pak je v hledání stavu a současných zdrojů diferenciacie společenského vědomí a jeho vztahu k sociálně ekonomické diferenciaci lidí. Tedy i v hledání „vztahu“ a „přerůstání“ profesního vědomí v třídně politické a obráceně u konkrétních sociálních subjektů. Autor dále v duchu historickogenetického uvažování uvádí, že politické vědomí vzniká až tehdy, když vstupují pracující do politických aktivit, což je možné jen v podmínkách působení revoluční strany. Historicky vzato z pozice dělnické třídy je tato úvaha oprávněná. Avšak politické vědomí jako součást vědomí reálných subjektů vzniká i mimo působení revoluční strany, například pod vlivem jiných politických ideologií a stran. Určitý obsah vědomí lidí není tedy dán jen profesní či třídní příslušností, ale řadou dalších vlivů. Spojení běžného vědomí jen s profesní revinou společenských vztahů je tak zřejmě zjednodušující. Soustřeďuje pozornost jen na jednu stránku vědomí reálných subjektů.

Běžné vědomí lidí vzniká na základě všech životních aktivit člověka, na základě působení mnoha vlivů (např. dnes i hromadných sdělovacích prostředků, výchovných procesů atd.). Není jasné, proč by mělo odpovídat jen výkonu profese a určitým vztahům. Není ani dostatečně zdůvodněné, v čem je užitečnost navrhovaného vymezení běžného vědomí, jako abstrahování od ostatních obsahů vědomí reálných subjektů.

Nelze tedy souhlasit se závěry autora vymezující běžné vědomí jako produkt profesních vztahů, jako vědomí, které nereflexuje současně také podstatné sociálně ekonomické vztahy.

J. Heller rozlišuje dva typy vědomí: tj. běžné vědomí, které je determinované socioprofesionálně a výrobně technicky, a vědomí, které je determinováno sociálně ekonomickými vztahy a třídně sociální strukturou. Tyto typy chápe jako relativně samostatné stránky reálného vědomí lidí. Uvádí: „... je však třeba varovat před možným nesprávným přístupem k funkci těchto pojmů, respektive k interpretaci našeho vymezení těchto pojmů. Toto vymezení není vymezením z hlediska oblasti objektivní reality, která se odráží ve vědomí konkrétních lidí, resp. společenských skupin. Obě kategorie vypovídají spíše

o zorném úhlu, s nímž individua i skupiny k této objektivní realitě přistupují a volí si z ní určité momenty“ [Heller 1988]. Toto konstatování téměř na závěr autorových úvah zavádí diskusi do jiných oblastí. Nejde již o obsah, ale o přístup, zřejmě o přístup (zorný úhel) určitých sociálních subjektů. Tento zorný úhel se ovšem mění v závislosti na vyspělosti (přítomnosti teoreticko-ideologické složky) vědomí reálných nositelů. Jde tedy o tradiční problematiku vztahující se k politické uvědomělosti třídy. Zatímco nižší typ vědomí (podle autora „běžné vědomí“) se odvozuje od socioprofesní oblasti, vyšší typ (třídní vědomí) reflektuje sociálně ekonomické pozice a jejich důsledky. I z tohoto hlediska jde tedy jen o dílčí, i když nesporně důležitou oblast vědomí reálných nositelů. Reálné sociální subjekty, jak uvádí autor, mohou v rovině běžného vědomí reflektovat i poznatky vědy, ovšem jejich výběr a akceptování je omezeno rámcem aktivit, v němž se běžné vědomí formuje. Třídní vědomí naproti tomu je reflexí vlastnických vztahů pod zorným úhlem postavení dělnické třídy, ale současně i reflexí politických vztahů a zájmů těchto společenských subjektů, socialistické morálky, společensky angažovaných aspektů estetického vnímání světa atd. [Heller 1988]. Autor zde usiluje o zdůvodnění těchto dvou typů společenského vědomí a ukazuje na omezenost běžného vědomí, která se projevuje v politické nevyhraněnosti. Jistá omezenost běžného vědomí plynoucí z neúplné reflexe komplexnosti společenského života je skutečně jeho průvodním jevem, avšak vždy v závislosti na konkrétním sociálním subjektu. Nevztahuje se rovněž podle mého názoru jen k politické sféře společenského života. Námitka vůči této koncepci chápání běžného vědomí tedy spočívá v tom, že omezuje jeho rozsah převážně jen na stupeň osvojení společensko-politických vztahů. S tím je spojena i předpokládaná „výběrovost“ a schopnost běžného vědomí osvojovat si i další oblasti společenského života.

Za nezdůvodněné dále pokládám odmítnutí schopnosti běžného vědomí lidí odrážet adekvátně zákonitosti vývoje společnosti. Autor uvádí, že v případě, kdy se prohlubuje úroveň vědomí, vlastně nejde o běžné, ale masové vědomí [Heller 1988], aniž však masové vědomí blíže osvětluje. Rozvoj praxe prohlubující skutečnou subjektivitu dělnické třídy, růst uvědomění v socialistických podmínkách vstupuje nejen do masového vědomí, ale samozřejmě také do běžného vědomí. Apriorní stanovení omezenosti běžného vědomí zde pramení z přecenění jednoho faktoru jeho determinace — tj. výrobně technologických socioprofesionálních vztahů — a vlastně jeho redukce jen na tuto oblast.

Celkově se domnívám, že jinak zajímavý pokus J. Hellera vymezit běžné vědomí jako „stránku“ (zorný úhel) společenského vědomí, která je determinovaná a fakticky omezována výrobně technickými vztahy, přináší do procesu diskuse o pojmech reflektujících společenské vědomí více komplikací než objasnění.

Navrženým přístupem autora je sice možno poněkud blíže proniknout ke složité dialektické strukturovanosti společenského vědomí, přispívá určitým způsobem i k objasnění úrovně politické uvědomělosti sociálních subjektů, neumožňuje však postihnout a proniknout k jeho komplexnosti. Komplexní povaha vědomí sociálních subjektů plyne z mnohostrannosti odrazů a determinace a osvojování všech společenských procesů, nejen výrobně ekonomických, ale i politických, sociálních, biosociálních, komunikačních atd. Způsob, jakým dochází ke vzniku určitého stavu společenského vědomí sociálních subjektů, je předmětem zájmu výzkumu mnoha vědních oborů. Tento určitý stav společenského vědomí pokládám za vhodné označovat právě jako běžné vědomí, tj. to vědomí reálně existujících sociálních subjektů, které je běžné (kdykoliv, aktuálně) přítomno a na jehož základě je sociální subjekt schopen

si vysvětlit jevy a záležitosti světa a smysluplně jednat. Běžné vědomí lidí je nejen komplexní povahy (přičemž tato komplexnost je závislá na celkovém vývoji společnosti a jejího poznání), ale v důsledku působení řady faktorů také u různých nositelů různým způsobem rozvinuté či omezené. Jedním z determinujících faktorů je nesporně i pozice a aktivita subjektu v politické struktuře společnosti.

V tomto smyslu je běžné vědomí vědomím existujících sociálních subjektů, tedy je reálným vědomím. Je zřetelné, že běžné vědomí těch sociálních skupin, jež se formovaly v intenzivní účasti na řízení, absolvovaly popřípadě speciální přípravu atd., je potenciálně blíže vědeckému vědomí. Abychom to však mohli tvrdit, je třeba strukturu běžného vědomí analyzovat z hlediska jeho obsahu. Jak bylo uvedeno, zahrnuje odraz různých (prakticky všech — vezme-li společnost jako celek) sfér, procesů, jevů společenského života. Nedotýká se jen otázek vysvětlování společenských procesů či jen výrobních, přírodních podmínek apod., ale komplexně všech oblastí. Společenská dělba práce zde pochopitelně sehrává významnou úlohu. Rozsah přírodních, společenských procesů a jejich společenské osvojování se projevuje nerovnoměrností obsahu a úrovně běžného vědomí. To znamená, že v běžném vědomí jsou vždy, v závislosti na sociálním subjektu, jeho pozici a charakteru přítomny různé teoretické koncepty, různé teorie i různé názory a zkušenosti.

Můžeme tedy v kontrapozici k výše uvedenému názoru K. Káry, který uvádí, že teoretické vědomí je i protipólem běžného vědomí, že běžné vědomí stojí vlastně „mezi“ empirickým a teoretickým společenským vědomím, uvést, že ve skutečnosti obsahuje oba krajní typy. Přičemž tyto krajní polohy vědomí se v reálném životě všech sociálních subjektů nevyskytují v „čisté“ podobě, ale vždy jen jako průnik s tou či onou převahou jedné z nich. Takto chápané běžné vědomí není abstrakcí vůči jiným úrovním, druhům, stavům apod. společenského vědomí, ale je dialektickou abstrakcí jen vůči společenskému bytí.

Závěrem tedy lze říci, že pojem „běžné vědomí“ má svoje oprávnění. Je možno je chápat jako reálně dosažený stav společenského vědomí sociálních subjektů, jenž zahrnuje jak empirické, tak teoretické společenské vědomí, stejně jako všechny složky jeho obsahu (formy, sféry). Jeho uspořádání je závislé na konkrétní historicky vzniklé situaci a podmínkách, jež vedly k této situaci, a na podmínkách, jež působily při konstituování příslušného sociálního subjektu. Na základě určité konstelace běžného vědomí, v jejímž základě leží tak či onak osvojené teoretické vědomí ověřené praktickou konfrontací, jsou sociální subjekty schopny smysluplně reagovat a řídit svoje jednání a také touto cestou dále toto vědomí rozvíjet. Běžné vědomí v této poloze navazuje na vědomí činné — není s ním však totožné. Činné vědomí je pouze to, které je bezprostřední, působí v okamžiku konkrétní činnosti. Ve vztahu k němu je běžné vědomí širší, zahrnuje nejen hodnocení, ale také tvorbu určité koncepte jednání, je to spíše způsob myšlení, vyhodnocování a explanace informací a jejich přetváření ve funkční model (ideální) jednání. Běžné vědomí je tedy to vědomí, pomocí něhož společnost (subjekt) reaguje na konkrétní životní události a procesy. Je to vědomí, s jehož pomocí lidé každodenně řeší problémy, využívají podle konkrétní situace vždy příslušnou část veškerého osvojeného a ve společnosti nahromaděného duchovního bohatství. Dá se říci, že je to vědomí funkční, a proto do značné míry pragmatické, a jako takové i příslušně omezené. V závislosti na povaze problému, společenské situaci konkrétním stavu sociální struktury, rozpornosti společenských vztahů a stavu jednotlivých sociálních subjektů je „výběrové“ a zahrnuje právě tu část společenského vědomí, které je z pozice subjektů užitečné.

Celá tato úvaha se chtěla ve stručnosti vyslovit právě k funkční stránce

společenského vědomí, která doposud není dostatečně reflektována. Běžné vědomí pak je podle mého soudu právě touto dynamicky se rozvíjející a rozpornou funkční stránkou společenského vědomí.

Literatura

- Arnold, A.: *Podstata a vývoj lidského vědomí*. Deutsche Zeitschrift für Philosophie 1986, č. 6.
Čapová, Š. — Hrzal, L.: *Některé otázky dialektiky běžného vědomí a společenské praxe*. Sociologický časopis 1986, č. 5.
Heller, J.: *K sociologickému vymezení kategorie „běžné vědomí“*. Sociologický časopis 1988, č. 3.
Kára, K.: *K problematice společenského vědomí*. Sociologický časopis 1987, č. 1.
Medveděv, V. A.: *Rozvinutý socialismus a otázky formování společenského vědomí*. Praha, Svoboda—Pravda 1983.
Zich, F.: *Hlavní rysy společenského vědomí naší společnosti*. Sociologický časopis 1986, č. 5.

Резюме

Ф. Зих: Еще к понятию «обыденное сознание»

Статья является вкладом в дискуссию о понятии «обыденное сознание». Автор отмечает, что преобладающий гносеологический подход к определению этого понятия не отражает его комплексность и функциональность. Это понимание слишком абстрагирует от реальных носителей этого сознания. Он выражает несогласие с пониманием обыденного сознания как в сущности эмпирического контраста теоретического сознания.

Предлагается:

- 1) чтобы обыденное сознание рассматривалось как реальное сознание социальных субъектов, включающее как эмпирическую, так теоретическую стороны,
- 2) обыденное сознание — это та часть общественного сознания, с помощью которого общество (или иной социальный субъект) реагирует на конкретные жизненные события. Как функциональное сознание оно носит избирательный характер. Из общей системы общественного сознания оно возникает тем, что люди выбирают ту его часть, которая для них непосредственно полезна. Способ «выбора» основывается на конкретной общественной ситуации, на состоянии и интересе субъекта и на состоянии развития общественного сознания. В отличие от т. наз. деятельного сознания, «обыденное сознание» рассматривается как определенный способ селективного мышления, использующий достигнутое познание для объяснения и оценки информации и ее преобразования в идеальную функциональную модель поведения.

Summary

F. Zich: Additional Comments on the Concept of "Current Consciousness"

The paper is a contribution to the discussion on the concept of "current consciousness". It claims that the prevailing gnoseological approach to the definition of this concept fails to comprehend its complexity and functionality. This conception exceedingly abstracts from the real bearers of this consciousness. Disagreement is expressed with the conception of current consciousness as the essentially empirical opposite pole of theoretical consciousness.

The following suggestions are submitted for consideration:

1. Current consciousness should be conceived as the real consciousness of social subjects, involving both the empirical and the theoretical aspect.
2. Current consciousness is that part of social consciousness through the mediation of which society (or another social subject) reacts to concrete life events. As functional consciousness, it is selective by nature. Within the general system of social consciousness, current consciousness is formed by people selecting that of its parts which is of immediate use to them. The manner of "selecting" is inherent in the concrete social situation, in the subject's condition and interest, as well as in the state of development of social consciousness. In contradistinction to the so-called active consciousness, "current consciousness" is conceived as a particular way of selective thinking where use is made of the knowledge attained in explaining and evaluating information, and in transforming it into an ideal functional model of behaviour.